

Prof. SINIŠA VUKIČEVIĆ

Split

Pomorska karta svijeta Dizija Reisa iz 1513. g.

Nastanak prvih karata sigurno je u uskoj vezi za čovjekovim poznavanjem pisma. Urežani u kamen, drvo ili neki drugi materijal još u vijekovima prije naše ere nastali su prvi crteži dijelova obala, otok i područja.

Prema podacima koje su nam ostavili Keredot i Strabon prvi sastavljač karte bio je Anaksimandar iz Mileta (VI st. p. n. e.). Za njim su slijedili Hiparh (180—125 g. p. n. e.), Marin Tirski (oko 100) i Ptolomej (168—90 p. n. e.) koji predstavljaju najviši domet kartografije starog vijeka.

Rimljani su istovremeno radili karte glavnih putova i utvrđenja bez ikakve projekcije a koristili su ih u čisto praktične svrhe. Među sačuvanimima najpoznatija je Tabula Peutingeriana, koja je tek 1507. g. pronađena u Augsburgu.

U srednjem vijeku pojačani pomorski promet izazvao je razvoj pomorskih karata, tzv. portolana, čiji su najpoznatiji sastavljači bili Arapi, koji su u to vrijeme svoju moć prenijeli na Sredozemno more i Indijski ocean i time umnogome pridonijeli razvoju plovidbe otvorenim morem i pomorske kartografije. Sve dotadašnje karte (gotovo do početka XVI vijeka) bile su rađene rukom, tako da je trebalo sačekati izum štampanja posredstvom gravura da bi karte postale pristupačnije većem broju ljudi.

Od sačuvanih pomorskih karata najstarija je Pizanska karta (XIII vijek) koja se nalazi u Nacionalnom muzeju u Parizu. Ona također spada među tzv. kompasne karte ili portolane, kakve su uostalom bile i ostale sve do pojave (XVII vijek) Merkatorove projekcije.

Da su u manje pomorske zemlje svojim prilogom učestvovali u razvoju ondašnje svjetske kartografije, svjedoči nam pomorska karta svijeta iz 1513. g. turskog kartografa Pirija Reisa.

Za tu kartu dugo se vremena uopće nije znalo. Tek ju je 1929. g. direktor Nacionalnog muzeja iz Istambula Halil Etem Eldem otkrio i proučavao zajedno s njemačkim orijentalistom prof. Kahleom, koji se tada nalazio u Turskoj.

Na XVIII kongresu orijentalista, održanom u holandskom gradu Leydenu septembru 1931. g., prof. Kahle je prvi put zvanično upoznao naučnu javnost svijeta s rezultatima svojih istraživanja Reisove karte. To je izazvalo živ interes među geografima svijeta, tako da su odmah zatim uslijedila mnoga predavanja o karti u raznim naučnim centrima i sveučilištima Evrope.

Kako su neke ondašnje turske i strane novine pogrešno pisale o ovoj karti kao »karti Kristofa Kolomba«, turski Historijski institut je u želji da demantira tu grešku, poslao londonskom časopisu »Illustrated London News« 1932. god. pisma i foto-kopije fragmenata iz Reisovog djela »Bahriye« kao dokument o autentičnosti Reisovala rada. Nakon toga prof. Kahle je objavio (1933) poduži članak o toj temi, a A. Deishmanin je iste godine u svojoj studiji također pisao o toj karti. Na kraju prof. Kahle, taj najpouzdaniji znalac Reisovala karte, objavio je u Berlinu raspravu koja sadrži obilne podatke o njoj uz dvije foto-kopije same karte.

Koliki je interes pobudila karta i u samoj Turskoj, najbolje nam svjedoči i lična zainteresiranost ondašnjeg predsjednika Turske Republike poznatog Kemala Atatürka, koji je naredio da se karta reproducira u držanoj štampariji. Reprodukcijske su vrlo dobro uspjele i bile gotovo vjerne inače već oštećenom originalu.

Najnovije podatke o Reisovoj karti dao je nedavno Yusur Akçura, predsjednik turskog Historijskog instituta, odakle sam i crpio najviše podataka za ovaj članak, a koji je za svoju raspravu koristio radove najprominentnijih turskih naučnika i geografa.

* * *

Autor karte Piri Reis bio je rođak slavnog admirala turske flote na Mediteranu s kraja XVI vijeka Kemala Reisa. Prema povijesnim podacima i sam Piri Reis je bio admiral flote Crvenog i Arapskog mora. Ali pored svoje dužnosti komandanta pomorskih snaga, on se pasionirano posvetio proučavanju pomoračkih nauka onog vremena.

Njegova karta svijeta i djelo »Bahriye« rječiti su dokazi o njegovim sposobnostima i pomoračkom znanju.

»Bahriye« ne samo da sadrži obilje podataka o Sredozemlju, o gradovima i zemljama uz ovo more, nego daju vrlo precizne podatke o pomorstvu i navigaciji onog vremena.

Ovo je djelo Reis napisao osam godina nakon što je nacrtao kartu mnogo ga je puta preinačivao prije nego što ga je pokazao tadašnjem zakonodavcu Sulejmanu.

Brojne kopije ovog manuskripta nalaze se pohranjene u mnogim bibliotekama u samom Istanbulu (Ayasofija, Topkay Saray, Nuru Osmaniye i dr.) Dresdenu, Bologni i Parizu.

Svoju kartu Piri Reis je nacrtao 1513. godine u Gallipolju. Četiri godine kasnije lično ju je pokazao sultanu Selimu I. Karta je nacrtana rukom vrlo precizno i lijepo obojena. Međutim, na žalost, karta koja je sačuvana samo je dio velike karte svijeta. Pažljivim ispitivanjem može se lijepo ustanoviti da su napomene (marginje) upisane Reisovom rukom na istočnom dijelu karte odrezane napola i ovo nam može poslužiti kao dokaz da je cijela karta sadržavala dijelove svijeta koji su tada bili otkrili, što znači Evropu, Aziju, Afriku i otkrivene dijelove Amerike.

Autor u jednoj margini piše kojom se kartama služio pripremajući svoju a u drugoj napomeni, koja se odnosi na obale Antila, kaže da je koristio kartu Kristofa Kolomba. U marginama koje se odnose na obale Sjeverne Amerike P. Reis spominje još jednu tadašnju kartu čiji su autori bili četvorica Portugalaca. U ostalim bilješkama navodi da je imena otoka i obala na svojoj karti uzeo iz Kolombove karte.

Kako se radilo o zaista velikoj karti svijeta, Piri Reis je proučavao i neke karte starog svijeta, naročito, kako sam kaže, mape iz doba Aleksandra Velikog (»Mappae Mundi«) i osam arapskih karata.

Koristeći podatke iz svih tih karata te svoje lično iskustvo pomorca i iskustvo svojih poznanika i prijatelja, Piri Reis je stvorio originalnu kartu koja nije bila kopija slijedeći (prema vlastitim riječima iz jednog poglavlja »Bahriye«) kartografsku tradiciju onog vremena.

Gradovi i utvrđenja na karti su prikazani crvenim linijama, stjenovita područja crnim tačkicama, pličine i plaže crvenim tačkicama a podvodne hridi križićima.

Jedna od naročitosti karte je ta što mjesta na atlantskoj obali Afrike nose turska imena (npr. Akburun za White Cape, Babadag za Father Mt. itd.).

Zaista je za žaliti što je sačuvan tek jedan fragment karte, jer da je cijela, imali bismo vrlo lijepu kartu Starog i Novog svijeta iz 1513. g. S obzirom da je Kolombo svoja putovanja izvršio posljednjih godina XV i prvih godina XVI vijeka (on se vratio sa svog četvrtog putovanja 1504. godine), karta Reisa nacrtana tako neposredno nakon novih otkrića može se smatrati prvom koja prikazuje sve kontinente skupa. No bez obzira na to, ova karta izrađena početkom XVI vijeka predstavljala s mnogih stanovišta vrlo vrijedno djelo.

U svojim marginama Piri Reis napominje da se koristio kartom Kolomba i nekim portugalskim kartama. Prema mišljenju Yusufa Akçura tvrdnja o toj još uvijek neprocenjenoj Kolombovoj karti (koja je i bila razlogom prvih zabuna oko autorstva karte) može se ovakvo protumačiti:

Za vrijeme pomorske bitke u zapadnom Mediteranu 1501. godine turski mornari su zarobili španjolske brodove i u jed-

nom od njih našli predmete donesene iz Amerike. Kao što je poznato, Kristoforo Kolombo se vratio sa svog trećeg putovanja 1500. godine. Vrlo je vjerojatno da je njegova mapa bila među predmetima koje je našao Piriyeve stric, admiral Kemal Reis na zarobljenim španjolskim brodovima. Činjenica da karta koju je poslije otkrića Amerike Kolombo napravio nije do danas pronađena daje Reisovoj karti posebnu važnost u odnosu na Kolombovu.

Da li se Piri Reis, koji se smatra ozbiljnim naučnim i vrsnim kartografom, zaista služio, kako on to napominje, Kolombovom kartom prilikom izrade svoje karte?

Profesor Kahle, koji je temeljito proučavao cijeli slučaj, došao je do zaključka da je tvrdnja Pirija Reisa tačna.

Bez obzira na sva nagađanja, ovo otkriće vrlo je značajno za svjetsku pomorsku kartografiju i geografiju uopće, a posebno za tursku kulturu. Činjenica da su turski naučnici neposredno pratili otkrivanje Novog svijeta kao i izvanredne sposobnosti pokazane na polju geografije i kartografije jasno pokazuju domot koji su Turci u evropskoj civilizaciji onog vremena bili dosegli.

Zimski vjetar vije - i u dvorcu bijelome

Srebrene čipke

Zorom —

Vise ledene.

Zimski vjetar vije

Kroz ulice

Uzane,

Stradunom —

I u dvorcu bijelome.

Zora je prošla

U tami.

Tračak sunca

Iza brda sjaji.

Miluje zrakama

Tvrđave usidrene.

Živnuo je

Grad nam stari.

U podne u smiješku je.

U ranoj noći

Studen vjetar

Opet

Obraze grada brije.

Grančice oleandra

Nevesele —

Vjetrom izmlačene.

Čempresi —

Vjerni stražari grada

Naokolo škeripe,

Stari grad nam spava.

Ogrnuti svijet

Od vjetra se sklanja.

Maja VIDAK, Dubrovnik

Dječma za Anu

Tražim riječ za tebe. Dugo je tražim

Najprije u krvi svojoj pa u srcu

Pa u mozgu. Tvoje ime tražim.

Dugo pogledima gledam daljinu

Čekam te hiljadu ljeta na mjesčini

Izgaram na suncu. Sve zbog tebe, ljubavi.

Vjetar me bije. Mjesec mi se smije.

Južina sipa jako vino u krv

Lutam, lutam zbog tebe, ljubavi moja.

Nemam snage da kažem ljutu riječ

Zmijski ujed to nije

Ali i krv drhti pred saznanjem o bolu.

Sve ove riječi zbog tebe, ljubavi moja

Rekao sam u zoru pred svitanje

Kad sviče zora a dan me uvodi u neizvjesnost.

Vladimir PAVIĆ, Zadar